

ΟΙ «ΑΠΟΛΙΤΙΣΤΟΙ» ΕΧΘΡΟΙ
ΤΗΣ «ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΗΣ» ΔΥΣΗΣ

Οι ρίζες του μίσους, ο Πάπας και η ισλαμοφοβία

Υπάρχουν δυο ψυχικές εκφράσεις του μίσους, μας λένε οι ψυχαναλυτές. Το μίσος για τον άλλον και το μίσος για τον εαυτό μας. Και τα δύο όμως έχουν κοινή ρίζα: την άρνηση του ατόμου να δεχτεί αυτό που του είναι «ξένο».

Κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης οι διαστάσεις του μίσους χαλιναγωγούνται σε κάποιο βαθμό, μέσω των «εποικοδομητικών» κοινωνικών σκοπών. Το άλλο ποσοστό του μίσους, αυτό που απομένει, φυλάσσεται έτοιμο να μετατραπεί σε παντοειδείς καταστροφικές δραστηριότητες ενάντια σε άλλες ομάδες, π.χ. σε πόλεμο. Αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι ο πόλεμος οφείλεται στο μίσος, αλλά το μίσος αναμφίβολα αποτελεί μια συνιστώσα του πολέμου, έναν όρο εκ των ον ουκ άνευ του πολέμου.

Επειδή οι ανθρώπινες κοινωνίες δεν μπορούν –για λόγους αυτοσυντήρησης– να πολεμάνε αέναα, σε περιόδους «ειρήνης» αυτό το μίσος εκφράζεται ποικιλοτρόπως, όπως για παράδειγμα με τη μορφή της ξενοφοβίας και του ρατσισμού.

Στο σημείο αυτό, οι απ' το μίσος προκύπτουσες καταστροφικές τάσεις των ανθρώπων έρχονται σε πλήρη αρμονία με την ανάγκη μιας κοινωνίας να θεωρήσει

ότι οι νόμοι της, οι θεοί της, ο τρόπος που θεσμίζεται είναι ο μόνος σωστός και αληθινός, ενώ αντίστοιχα οι νόμοι, οι θεοί, ο τρόπος θέσμισης των άλλων κοινωνιών είναι κατώτερος και λανθασμένος. Ταυτόχρονα, έτσι ικανοποιούν τις ψυχικές τους ανάγκες τα άτομα. Ό,τι έμαθαν (για να ακριβολογούμε ό,τι τους έμαθαν: το σχολείο, η οικογένεια, τα κάθε είδους «κατηχητικά») να θεωρούν ως θετικά νοσηματοδοτημένο κόσμο είναι σωστό. Όλοι οι άλλοι τρόποι νοσηματοδότησης, οι τρόποι των «Άλλων», είναι λανθασμένοι και εν δυνάμει επικίνδυνοι.

Η ιστορία μάς δείχνει ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο για τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν το «διαφορετικό» ως απλώς «διαφορετικό». Το θεωρούσαν πάντα ως απειλή (ας θυμηθούμε το χριστιανικό «όποιος δεν είναι μαζί μου είναι εναντίον μου») και ποτέ ως απλώς έναν άλλον άνθρωπο που τραβάει τον δικό του δρόμο, ο οποίος δεν είναι μεν ο δικός μας, αλλά και δεν συγκρούεται κατ' ανάγκη με τον δικό μας. Είναι απλώς ένας άλλος δρόμος, δηλαδή ένας άλλος «τρόπος» θέασης του κόσμου και της ιστορίας, ένας άλλος τρόπος νοσηματοδότησης.

Και επειδή είναι εξαιρετικά δύσκολο για το άτομο και τις κοινότητές του να θεωρήσουν τους θεσμούς των άλλων είτε ανώτερους είτε απλώς διαφορετικούς απ' τους δικούς τους (κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε τον αναστοχασμό σχετικά με τους δικούς μας θεσμούς και θα είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη πολλών από αυτές που θεωρούμε «θεόπνευστες» ή διστορικές αλήθειες, τις τόσο «απαραίτητες» βεβαιότητές μας, δηλαδή, θεωρούν ότι οι θεσμοί των «Άλλων» και οι «Άλλοι» είναι κατώτεροι από τους δικούς μας και από ε-

μάς, και συνεπώς σε έναν υποτιθέμενο ή επικείμενο πόλεμο νομιμοποιούμαστε να τους εκμηδενίσουμε, αφού πρόκειται περίπου για... υπανθρώπους (ας θυμηθούμε, για παράδειγμα, τη δαιμονοποίηση των Εβραίων από τους ναζί, που σκοπό είχε ακριβώς να νομιμοποιήσει τα στρατόπεδα συγκέντρωσης).

Κατά τη γνώμη μου, στις μέρες μας λαμβάνει χώρα στις δυτικές κοινωνίες μια τέτοια ακριβώς δαιμονοποίηση ενός «κατώτερου άλλου». Αυτός ο άλλος δεν είναι παρά το Ισλάμ, και η συνακόλουθη ισλαμοφοβία δεν είναι παρά η νομιμοποίηση για τη σημερινή ή την επικείμενη εκμηδένισή τους (εκμηδένιση που λαμβάνει χώρα όχι μόνο στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν, αλλά και στο Μετρό του Λονδίνου για όποιον φαντάζει αρκετά μελαχρινός στα μάτια των άγγλων αστυνομικών).

Μέσα από αυτό το πρίσμα νομίζω ότι πρέπει να δούμε τρία περιστατικά που έλαβαν χώρα τους προηγούμενους μήνες και μάλλον δεν είναι άσχετα μεταξύ τους.

Τα σκίτσα που γελοιοποιούσαν τον Μωάμεθ σε μια δανέζικη ακροδεξιά (μην το ξεχνάμε) εφημερίδα.

Οι δηλώσεις του Πάπα (που ασφαλώς κάθε άλλο παρά αποκλειστικά θρησκευτικό ρόλο έχει) προ μηνών ενάντια στο Ισλάμ.

Και τέλος, η πρόσφατη «επίσκεψη φιλίας» του Πάπα στον Πατριάρχη των Ορθόδοξων (Χριστιανών), που στα δικά μου μάτια υποδήλωνε ένα διόλου αθώο νεύμα προς ολόκληρο τον Δυτικό κόσμο. Ότι, δηλαδή, μπροστά στον επικείμενο «ισλαμικό κίνδυνο», αυτό που προέχει είναι η ενότητα της χριστιανικής Δύσης...

«Ελευθερία ανάπηρη πάλι σου τάζουν»

Θα ήθελα να σχολιάσω κάπως εκτενέστερα το πρώτο από αυτά, γιατί κατά τη γνώμη μου κρύβει και μία ακόμα παράμετρο.

Κατ' αρχάς πρέπει να ξεκαθαρίσω ότι, συμφωνώντας με τον Βανεγκέμ, πιστεύω πως «τίποτα δεν είναι ιερό, όλα μπορούν –και πρέπει– να λεχθούν». Συνεπώς καμιά θρησκεία, κανένα ιερατείο και κανένα κοσμοείδωλο δεν πρέπει να βρίσκεται στο απυρόβλητο. Η ένστασή μου σχετικά με τα σκίτσα που γελοιοποιούσαν τον Μωάμεθ έγκειται αλλού. Θεωρώ ότι κάθε σκέψη αιρετική, «βλάσφημη» ή απλώς ενοχλητική προσφέρει κάτι όταν θίγει «οικεία κακά» και όταν εισάγει «καινά δαιμόνια» στην κοινωνία όπου ζει αυτός που τη διατυπώνει. Το να καταγγέλλουμε εκ του ασφαλούς καταπιεστικά καθεστώτα, σκοταδιστικές θρησκείες και ολοκληρωτισμούς που βρίσκονται χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά, ενώ ταυτόχρονα δεν λέμε λέξη για την καταπίεση που ασκούν τα δικά μας καθεστώτα καθώς και για τις καθ' ημάς σκοταδιστικές πρακτικές των ιερατείων, είναι το λιγότερο υποκριτικό. Ένα παράδειγμα: Οι Δυτικοί υπεραμύνθηκαν της γελοιοποίησης του Μωάμεθ (θεωρώντας την ελευθερία έκφρασης απαραβίαστο και θεμελιώδες δικαίωμα του ευρωπαϊκού πολιτισμού) και ταυτόχρονα συζητάνε ή θεσπίζουν νόμους με τους οποίους θεωρείται «εγκωμιασμός τρομοκρατικής πράξης» οποιαδήποτε σκέψη εναντιώνεται στον παραλογισμό της τρομοκρατο-υστερίας που έχει κυριεύσει τη Δύση μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, τρομοκρατο-υστερία που φτάνει στο σημείο να δολοφονεί κάποιον στο Μετρό του Λονδίνου όχι μόνο χωρίς κανένα τεκμήριο ενοχής, αλ-

λά ούτε καν ένδειξη ενοχής, μόνο και μόνο γιατί στα μάτια των αστυνομικών φαινόταν αρκετά μελαχρινός και μάλλον άραβας. Ένα δεύτερο παράδειγμα: ενώ είναι εύκολο να καταγγείλει κανείς τους φονιάδες-των-λαών-αμερικάνους (και σωστά πράττει), είναι κομματάκι δύσκολο να μιλήσει για το ελληνικό κράτος που συμπεριφερόμενο ως μικροϊμπεριαλιστική δύναμη και ως τσιράκι ακριβώς αυτών των-φονιάδων-των-λαών, έχει απλώσει στρατεύματα σε πέντε-έξι χώρες του πλανήτη (συγγνώμη, ξέχασα: αυτές είναι ειρηνευτικές αποστολές του NATO) και έχει αλώσει επιχειρηματικά τα Βαλκάνια (συγγνώμη, πάλι ξέχασα: αυτή είναι η ελεύθερη οικονομία της αγοράς). Και ένα τρίτο παράδειγμα: ενώ διάφοροι καταγγέλλουν συχνά-πυκνά στα ΜΜΕ την καταπίεση που ασκεί το καθεστώς της Τουρκίας στους Κούρδους, όπου και μόνο η αναφορά σε κουρδική εθνότητα συνεπάγεται φυλάκιση (και πράττουν σωστά όταν παρακινούνται από σεβασμό στα δικαιώματα των μειονοτήτων και όχι απ' τη λογική «ο εχθρός του εχθρού μου, φίλος μου»), μόλις κάποιος –συγκεκριμένα ο συγγραφέας Θανάσης Τριαρίδης, πέρσι στην εφημερίδα *Μακεδονία*– γράφει ότι υπάρχουν κάποιοι συμπολίτες μας που θεωρούν τους εαυτούς τους εθνικά Μακεδόνες και μιλάνε μια γλώσσα που τη θεωρούν Μακεδονική, τότε αυτός εκδιώκεται από την εφημερίδα, κατασκευοφαντείται δεξιά και αριστερά ως πράκτορας, το κείμενό του δεν δημοσιεύεται και δεν βρίσκεται ούτε ένας απ' τους διαπρύσιους «υπερασπιστές της ελευθερίας του λόγου», οι οποίοι κατακλύζουν τα ελληνικά ΜΜΕ, να υπερασπιστεί και το δικαίωμα του (όποιου) Τριαρίδη στην ελευθερία του λόγου. Θα μπορούσα να συνεχίσω για πολύ ακόμα τον κατάλογο των σχε-

τικών παραδειγμάτων, αλλά ο χώρος δεν περισσεύει.

Θα κάνω ένα μόνο σχόλιο ακόμα. Από την εποχή του Σωκράτη έχει οριστεί με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο ο ρόλος του (καλώς εννοούμενου) διανοούμενου: είναι αυτός που σαν την αλογόμυγα τσιμπάει και ξυπνά το ράθυμο άλογο της Πόλης. Στις μέρες μας η έννοια του διανοούμενου έχει φτάσει (και δικαίως ίσως) να σημαίνει κάτι το σχεδόν υβριστικό. Οι διανοούμενοι έπαψαν να είναι οι ενοχλητικές αλογόμυγες που ξυπνούσαν τη ράθυμη Πόλη (και για αντάλλαγμα τους πότιζαν κώνειο ή τους έκαιγαν στην πυρά) και έχουν γίνει οι πλαδαροί κηφήνες που συνωστίζονται στα πανεπιστήμια, που είναι απασχολημένοι με το πώς θα ξεκοκαλίσουν τα διάφορα κονδύλια, πώς θα γίνουν σύμβουλοι και συμβουλάτορες, πώς θα μπουν σε επιτροπές, think tanks και δεν συμμαζεύεται, διαγωνιζόμενοι μεταξύ τους για το ποιος θα απολογηθεί με μεγαλύτερη ευγλωττία για την επικρατούσα απάτη.

***

Από όλα τα παραπάνω, στα δικά μου μάτια καθίσταται σαφές ότι μετά την κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ, η Δύση επιθυμεί εναγωνίως να δημιουργηθεί στο συλλογικό φαντασιακό των υπηκόων της ένας καινούργιος Εχθρός. Μετά τους κομμουνιστές που ερχόντουσαν για να μας σφάξουν με τα κονσερβοκούτια, τώρα έρχονται οι αιμοδιψείς και απολίτιστοι Ισλαμιστές και Άραβες με τα τουρμπάνια, τα σαρίκια, τα γιαταγάνια και τα φυσεκλίκια.

Και φυσικά δεν χρειάζεται ιδιαίτερη φαντασία για να καταλάβει κανείς τι συνεπάγεται η ύπαρξη ενός ε-

ξωτερικού, τρομερού εχθρού. Συνεπάγεται τη μέγιστη δυνατή συναίνεση στο εσωτερικό. Συνεπάγεται την εν λευκώ εξουσιοδότηση στις ηγεσίες μας για να διαχειριστούν τις τύχες μας. Συνεπάγεται τη μηδενική ανοχή απέναντι σε όποιον δεν συντάσσεται πίσω από την εξουσιοπαραφροσύνη.

Ο πρόεδρος των ΗΠΑ ήταν σαφέστατος μετά το χτύπημα στους δίδυμους πύργους: «Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας έχει αρχίσει, και όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εναντίον μας». Ήθελε, βέβαια, να μας πει ποιοι «φύτευαν» και συντηρούσαν δεξιά κι αριστερά στον πλανήτη φονταμενταλιστικά και δικτατορικά καθεστώτα, όταν αυτό βόλευε τα συμφέροντά τους, και τώρα σπεύδουν να μας «προστατεύσουν» από τα, εν πολλοίς, δικά τους δημιουργήματα.

Λίγες μέρες μετά την επίσκεψη, λοιπόν, του Πάπα στον Οικουμενικό Πατριάρχη των Ορθόδοξων (επίσκεψη με ιδιαίτερη συμβολική σημασία) ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος (που φαίνεται έχει παρατήσει το διάβασμα αφότου έπεσε η χούντα) έσπευσε να επισκεφτεί τον Πάπα, για να δηλώσει κι αυτός με τον τρόπο του τη συγκατάνευσή του και τη συμμετοχή του στο υπό διαμόρφωση μέτωπο. Η αλήθεια είναι ότι το άγχος και το βεβιασμένο των κινήσεών του, εν προκειμένω, θυμίζει κάποιους γραφικούς τύπους που μόλις δουν κάμερες ή φωτογράφους στήνονται εκεί δίπλα, για να απαθανατιστούν κι αυτοί –έστω κι από σπόντα– στο «ντεκόρ των ιστορικών εξελίξεων», ναρκισσευόμενοι πως «να, ξέρετε, παίξαμε κι εμείς ρόλο σε εκείνα τα κρίσιμα γεγονότα». Αλλά το θέμα μας εδώ δεν είναι η ανθρώπινη ματαιοδοξία, αυτό είναι το λιγότερο.

Το θέμα είναι ότι ο Πάπας και ο Αρχιεπίσκοπος υ-

πέγραψαν από κοινού ένα διάγγελμα όπου καταδικάζουν (υποκριτικά, με τρόπο που μόνο ανώτεροι ιεράρχες μπορούν να κάνουν) τον φανατισμό, τη μισαλλοδοξία, τους πολέμους και άλλα ηχηρά παρόμοια.

Αναρωτιέμαι κατά πόσο μπορεί να τα καταδικάσει όλα αυτά (και να γίνει πιστευτός) ο Πάπας, όταν η Καθολική Εκκλησία βαρύνεται με σταυροφορίες, με Ιερά Εξέταση, με Άουτο ντα Φε, με Index Librorum Prohibitorum [κατάλογος απαγορευμένων βιβλίων], με φανερή ή κρυφή στήριξη σε κάθε είδους φασιστικά και ναζιστικά καθεστώτα;

Αναρωτιέμαι επίσης πόσο μπορεί να τα καταδικάσει όλα αυτά (και να γίνει πιστευτός) ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, που έχει δηλώσει ότι για να λυθεί, για παράδειγμα, το πρόβλημα της Κύπρου χρειάζονται κανόνια; (Προσοχή, μιλάει θρησκευτικός-πνευματικός ηγέτης εκατομμυρίων ανθρώπων και όχι διοικητής του Λόχου Ορεινών Καταδρομών.)

Θα μπορούσα να συνεχίσω επί μακρόν με τα κατά καιρούς ανδραγαθήματα των εκκλησιαστικών ηγετών, αλλά ο χώρος είναι λίγος. Αντ' αυτού, θα άξιζε ίσως τον κόπο να δούμε κάπως αναλυτικότερα αυτή τη διαδικασία δημιουργίας «απολίτιστων» εχθρών, από την «πολιτισμένη» Δύση.

Οι «απολίτιστοι» εχθροί της «πολιτισμένης» Δύσης

I

Είναι αλήθεια πως όποια οπτική κι αν έχουμε για την ιστορία, όποια κοσμοαντίληψη κι αν υιοθετούμε, εί-

να δύσκολο να διαφωνήσουμε με τη φράση του Χέγκελ ότι «η παγκόσμια ιστορία είναι μια απέραντη κοιλάδα σπαρμένη με κόκαλα». Αυτό που ονομάζουμε «πόλεμο», παρότι αλλάζει συνεχώς ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται, δεν έπαψε ποτέ να μαστίζει τις ανθρώπινες κοινωνίες και να «σπέρνει» στο διάβα του με κόκαλα την απέραντη κοιλάδα της ανθρώπινης ιστορίας.

Είναι επίσης αλήθεια πως ένας μανιχαϊσμός βαθιά ριζωμένος στις κοινωνίες μας κάνει πάντοτε τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές να θεωρούν τον εαυτό τους ως την απόλυτη ενσάρκωση του «καλού», και ταυτόχρονα τους αντιπάλους τους ως την απόλυτη ενσάρκωση του «κακού». Η θεολογικού τύπου ρητορεία περί «καλού» και «κακού», «σκότους» και «φωτός» δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να καλύπτει την ωμή αλήθεια: ότι αυτό που διακυβεύεται είναι τεράστια γεωστρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα· κοντολογίς, το ποιος θα είναι το αφεντικό του πλανήτη.

Η εποχή μας δεν θα μπορούσε βέβαια να αποτελεί εξαίρεση. Πριν καλά καλά τελειώσει ο Ψυχρός Πόλεμος, κι ενώ οι κλυδωνισμοί στο Ανατολικό Μπλοκ προοιωνίζαν την οριστική του κατάρρευση, η Δύση έσπευσε να δημιουργήσει τον καινούργιο της συλλογικό εχθρό –το απόλυτο «κακό»– αυτό που στη δυτική ρητορεία υποδηλώνεται κάτω από τη θολή γενίκευση που ακούει στο όνομα «Ισλάμ».

Το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους δεν είναι βέβαια η απαρχή αυτού του φαινομένου, είναι μάλλον η αποκορύφωσή του και ο εγκαινιασμός μιας περιόδου κατά την οποία αυτό που αποτελούσε θέμα συζήτησης και επεξεργασίας στα δυτικά think tanks δόθηκε σε εκλαϊκευμένη μορφή, ιδανικό για μαζική κατανάλωση. Αν

θέλουμε να αναζητήσουμε τις αρχές του, πρέπει μάλλον να πάμε –πιο πίσω και απ' την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ– στη δεκαετία του '70, όταν οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες του ΟΠΕΚ έδειξαν ότι θέλουν να ορθώσουν το ανάστημά τους απέναντι στη μονοπωλιακή ισχύ που η Δύση θεωρούσε αποκλειστικό της προνόμιο.

Η κατασκευή όμως ενός Εχθρού σε πλανητικό επίπεδο είναι κάτι που απαιτεί πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη δράση, η οποία ξεκινά από τις περίτεχνες γεωστρατηγικές αναλύσεις ακαδημαϊκών διανοουμένων και καταλήγει στις χολιγουντιανές υπερπαραγωγές. Για την ιστορία (αλλά και για λόγους σημειολογικούς) ας αναφέρουμε ότι στην Ελλάδα ο πρώτος που έκανε λόγο κάπως συγχροτημένα για «Ισλαμικό φανατισμό και τον [εξ αυτού] κίνδυνο για την Ελλάδα» ήταν ο πολύς Ανδρέας Ανδριανόπουλος, το 1989, με το ομότιτλο βιβλίο του (εκδ. Libro), αποδεικνύοντας στα δικά μου μάτια δύο πράγματα: Πρώτον, ότι δεν πρόκειται για μια διαμάχη πολιτισμικής υφής, για μια σύγκρουση πολιτισμών (όπως έσπευσε να τη χαρακτηρίσει ο Χάντιγκτον), αλλά για ένα ωμό παιχνίδι συσσώρευσης οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης (που αναπόφευκτα οδηγεί σε ολοκληρωτισμούς, μη γελιόμαστε) και γι' αυτό σε ολόκληρο τον κόσμο οι απολογητές αυτού ακριβώς του συστήματος υπερσυσσώρευσης οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης, που ακούει στο «αθώο» όνομα νεοφιλελευθερισμός, αποτέλεσαν την εμπροσθοφυλακή του εργοστασίου νοσημάτων που παράγει «εχθρούς» και «απολίτιστους». Και δεύτερον, ότι η νεοφιλελεύθερη ρητορική περί πολυπολιτισμικότητας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιομάτος στη διαφορά στα χείλη αυτών των απολογητών του δυτικού συστή-

ματος καταντά κενό γράμμα (αν όχι γκροτέσκο αστείο) όταν το μόνο «δικαίωμα» και κοινό χαρακτηριστικό που αναγνωρίζουν στους απόκληρους του πλανήτη (ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής και θρησκείας, είναι η αλήθεια – πιστοί και στο «αντιρατσιστικό» τους προσωπείο) είναι το «δικαίωμά» τους να βρίσκονται αιωνίως υπό εκμετάλλευση.

II

Η ήσυχη συνείδηση είναι πάντα μια ψευδής συνείδηση, λέει ο Έντγκαρ Μορέν, στο πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του *Ευρώπη, Πολιτισμός και Βαρβαρότητα* (εκδ. Εικοστού Πρώτου)· θα πρόσθετα ότι η ήσυχη συνείδηση είναι και μια εν δυνάμει φασιστική συνείδηση.

Η ήσυχη συνείδηση, αυτή που διακρίνεται από μια έλλειψη αγωνίας, από μια έλλειψη αναστοχασμού και κριτικής των δικών της πεπραγμένων, βρίσκεται συνήθως στη ρίζα κάθε ολοκληρωτισμού. Πάντοτε οι «Άλλοι» είναι το σκοτεινό πρόβλημα και πάντοτε «Εμείς» είμαστε η φωτεινή λύση. Και εν ονόματι αυτής της λύσης, δικαιολογούνται τα πάντα.

Φορείς μιας τέτοιας «ήσυχης, ψευδούς συνείδησης» είναι νομίζω εδώ και πολλά χρόνια οι Ευρωπαίοι και γενικότερα αυτό που ονομάζεται Δυτικός πολιτισμός. Η ήσυχη αυτή (εν δυνάμει φασιστική, λέω εγώ) συνείδηση συνίσταται στο ότι οι Δυτικοί επιχαίρουν θεωρώντας τον πολιτισμό τους ως θεμελιωτή της δημοκρατίας, της ισότητας, της ελευθερίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ. Επίσης, επιχαίρουν για τα λαμπρά πολιτισμικά και τεχνολογικά επι-

τεύγματα αυτού ακριβώς του πολιτισμού, για τη λογοτεχνία του, για τη φιλοσοφία του, τις μουσικές του, τη ζωγραφική του, την αρχιτεκτονική του –κοντολογίς όλα αυτά για τα οποία θα έπρεπε να περηφανεύεται ένας πολιτισμός– και θεωρούν τον σημερινό Δυτικό πολιτισμό ως τον τελικό προορισμό της ανθρωπότητας. Το πολυπόθητο ζητούμενο στο οποίο εμείς φτάσαμε και μένει να φτάσουν και όλοι οι υπόλοιποι υπανάπτυκτοι του πλανήτη. Κι αν είναι κάπως «αργοί» και «καθυστερημένοι» στην πρόσληψη «υπέροχων» και «υψηλών» ιδανικών, τι να κάνουμε;, θα τους βοηθήσουμε εμείς με βομβαρδισμούς και live-απαγχονισμούς.

Προσπερνώ το γεγονός ότι πίσω από μια τέτοια σκέψη μπορεί να κρύβεται κάποιου είδους αυτισμός, σαν αυτόν που ο Μονταίν συνόψισε εύστοχα λέγοντας: «Αυτοί τους οποίους ονομάζουμε βάρβαρους είναι πλάσματα ενός πολιτισμού διαφορετικού απ' τον δικό μας. [...] Θεωρώ ότι δεν υπάρχει τίποτα το άγριο και το βάρβαρο σε αυτούς, εκτός κι αν ο καθένας ονομάζει βαρβαρότητα ό,τι του είναι ανοίκειο»· προσπερνώ, επίσης, και μια παράμετρο που υποκριτικά παραβλέπουν πολλοί (ότι αυτά τα επιτεύγματα της Δύσης προορίζονται αποκλειστικά για τους δικούς της υπηκόους –κι ούτε καν για όλους– ενώ ταυτόχρονα καταδικάζουν όσους δεν είχαν την τύχη να γεννηθούν στον πρώτο κόσμο να ζουν με 0,75 δολάρια την ημέρα και να έχουν το μισό προσδόκιμο ζωής εν συγκρίσει με τους Δυτικούς) για να σχολιάσω κάτι άλλο.

Είναι αλήθεια ότι ακόμα και οι πιο αυστηροί επικριτές του ευρωπαϊκού-δυτικού πνεύματος δύσκολα μπορούν να αρνηθούν ότι πρόσφερε πολλά και σημαντικά πράγματα στον παγκόσμιο πολιτισμό. Ταυτόχρονα

όμως, εθελουφλούμε αν δεν βλέπουμε ότι ο πολιτισμός αυτός στο διάβα του έσπειρε θάνατο, βαρβαρότητα και εκμηδένιση των «Άλλων». Εθελουφλούμε αν δεν βλέπουμε ότι εκτός απ' τα λαμπρά πολιτιστικά, επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα ευθύνεται και για μερικές απ' τις μελανότερες σελίδες της ανθρώπινης ιστορίας: σφαγές, εξόντωση ιθαγενών, δουλεία, δουλεμπόριο, αποικιοκρατία, απαρτχάιντ, βίαιους εκτοπισμούς πληθυσμών, ολοκαυτώματα, εθνοκαθάρσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης, κρεματόρια, γκουλάγκ, ατομικές βόμβες είναι μερικά απ' τα «επιτεύγματα» της «πολιτισμένης» δύσης που εδώ και εκατονταετίες βιώνουν στο πετσί τους οι «απολίτιστοι» εχθροί της. Κι αν κάποιος θεωρεί ότι όλα αυτά τελείωσαν οριστικά με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το Γκουαντανάμο, οι φυλακές του Αμπού Γκράιμπ, οι διπλοί πάτοι των σαπιοκάραβων που μεταφέρουν μετανάστες, το trafficking αλλά και το απλό γεγονός ότι σήμερα οποιοσδήποτε μελαγχρινός και σκουρόχρωμος πρέπει να το σκεφτεί καλά πριν διαβεί τα «ανοιχτά», κατά τα άλλα, σύνορα της Ευρώπης μη τυχόν και τον θεωρήσει «ύποπτο τρομοκρατίας» κανένας βρετανός μπάτσος, αρκούν για να μας πείσουν για το αντίθετο. Πολύ περισσότερο, αρκούν για να μην αφήνουν τη συνείδησή μας ήσυχη. Η βαρβαρότητα που κατά καιρούς εμφανίστηκε στην παγκόσμια ιστορία είναι ασύλληπτων διαστάσεων και οι νέες βαρβαρότητες είναι πανταχού παρούσες.

Ο στοχασμός πάνω σε αυτή τη βαρβαρότητα και η καταγγελία της είναι ένα πρώτο –έστω και ελάχιστο– βήμα.

III

Η ερμηνεία των πολιτισμών δεν είναι ποτέ μια ουδέτερη, ακαδημαϊκή ενασχόληση. Δεδομένου ότι παγκοσμίως παίζεται διαρκώς ένα ωμό παιχνίδι οικονομικής και γεωπολιτικής ισχύος, δεδομένου ότι καθημερινά διακυβεύεται το ποιος θα είναι το αφεντικό του πλανήτη, αργά ή γρήγορα, η ερμηνεία (και κατ' επέκταση η αξιολόγηση) των πολιτισμών μετατρέπεται σε ένα εργαλείο αγοραίας προπαγάνδας που νομιμοποιεί τα καθαυτό πολεμικά εργαλεία.

Στο πεδίο της θεωρητικής έρευνας, παραδειγματικές ήταν οι σχετικές κριτικές μελέτες του φαινομένου από τον Εντουάρντ Σαϊντ, ο οποίος με έργα όπως το *Οριενταλισμός* και το *Καλύπτοντας το Ισλάμ* έδειξε ότι αυτό που κατηγοριοποιείται (και αξιολογείται ως κατώτερης αξίας) στη δυτική συνείδηση κάτω απ' τη λέξη Ισλάμ ή Ανατολή γενικότερα, είναι εν πολλοίς μια παραμορφωτική εικόνα που έχει δημιουργηθεί είτε απ' τη λογοτεχνία είτε από τον κινηματογράφο είτε εν γένει απ' τα ΜΜΕ.

Στο πεδίο της λογοτεχνίας, το πιο χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα μιας τέτοιας κριτικής είναι το εξαιρετικό κλασικό βιβλίο του Τζόσεφ Κόνραντ *Η καρδιά του σκότους* (γραμμένο το 1902), όπου περιγράφεται η αποικιοκρατική νοοτροπία των Ευρωπαίων στην Αφρική.

«Η κατάκτηση εδαφών, που βασικά σημαίνει την αρπαγή τους από εκείνους που έχουν αλλιιώτικο χρώμα ή μύτες λίγο πιο πλακουτσωτές απ' τις δικές μας, δεν είναι ωραίο πράγμα αν το καλοσκεφτείς. Το μόνο που το σώζει είναι η ιδέα. Η κάλυψη μιας ιδέας. Όχι ένα συγκινητικό πρόσχημα, αλλά μια ιδέα –και η ανιδιο-

τελής πίστη σ' αυτή την ιδέα— κάτι που να μπορείς να το υψώσεις στα ουράνια και να το προσκυνάς και να του προσφέρεις θυσίες.» Έτσι ξεκινά την αφήγησή του ο πρωταγωνιστής του μυθιστορήματος και μέσα σε πέντε αράδες δίνει εξαιρετικά εύγλωττα τόσο την ουσία κάθε επεκτατικής πολιτικής όσο και την ανάγκη κάθε ωμή επιβολή να εξωραϊζεται και να νομιμοποιείται μέσω υψηλών εκπολιτιστικών ιδανικών. Η αρπαγή του ελεφαντόδοντου και διαφόρων άλλων ορυκτών από τα αφρικανικά εδάφη, τότε, δικαιολογούνται από τον εκπολιτισμό των «αγρίων». Ο ήρωας του βιβλίου, ο Κούρτς, μπορεί εξαιτίας αυτής της νοοτροπίας, την ίδια στιγμή που κάνει κήρυγμα για τα αλτρουιστικά, εκπολιτιστικά κίνητρα των κατακτητών, την ίδια στιγμή που κάνει λόγο για αγάπη και δικαιοσύνη να προτρέπει χωρίς περιστροφές: «Εξοντώστε όλα τα κτήνη», και να διακοσμή την περιφράξη του σπιτιού του με κομμένα κεφάλια ιθαγενών. Άλλωστε, «ένας άγριος», που δεν ήταν μέτοχος των υψηλών ευρωπαϊκών ιδανικών, «δεν μέτραγε περισσότερο από έναν κόκκο άμμου της ερήμου». Κατ' αναλογία, ο σημερινός πόλεμος για τον έλεγχο μιας από τις κινητήριες δυνάμεις του πολιτισμού, του πετρελαίου, καλύπτεται κάτω απ' το πέπλο της «εξαγωγής δημοκρατίας» στα ολοκληρωτικά, φονταμενταλιστικά καθεστώτα του μουσουλμανικού κόσμου. Οι δυτικές υπερδυνάμεις, ενώ στήνουν έναν χορό θανάτου, εμπορίου και κατάκτησης, ενώ «μπορούν να σκοτώνουν όποιον θέλουν χωρίς να δίνουν λογαριασμό σε κανέναν» —όπως ο Κούρτς— (ούτε καν στα διεθνή όργανα που οι ίδιοι, υποκριτικά, έχουν θεσπίσει γι' αυτό τον σκοπό) μπορούν ταυτόχρονα να διαμηνύουν στους «απολίτιστους» πως «όσο αυτοί δεν βάζουν μυαλό», όσο

αυτοί δεν λένε να εννοήσουν τα υψηλά ιδανικά του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, οι δυτικοί δεν πρόκειται να φύγουν απ' τα εδάφη τους – παρά μόνον ετοιμοθάνατοι και καταρρέοντες, όπως ο μυθιστορηματικός Κούρτζ του Κόνραντ.

IV

Το ότι τα ΜΜΕ αποτελούν έναν θεσμό όπου τα φέματα, η αγραμματοσύνη, η έπαρση και η παραπληροφόρηση επιβραβεύονται (και ενίοτε αμείβονται αδρά) θα ήταν μάλλον περιττό να το υπογραμμίσω. Αλλά όσο συνηθισμένοι (εθισμένοι αν προτιμάτε) κι αν είμαστε σε αυτόν τον αποκρουστικό συνδυασμό, δεν είναι λίγες οι φορές που όλοι αγανακτούμε. Μια τέτοια περίπτωση για τον γράφοντα αποτελεί και η συχνά διατυπωμένη, ρατσιστική άποψη στα δυτικά ΜΜΕ ότι οι Άραβες είναι περίπου ένας λαός απολίτιστων υπανθρώπων, ικανός μόνο για να παράγει τρομοκράτες, η θέση των οποίων δεν μπορεί παρά να είναι στα πλανητικά Γκουαντανάμο.

Όλοι, πιθανόν, έχουμε ακούσει για τα περιβόητα μουσουλμανικά και αραβικά «τόξα» που «πνίγουν», «απειλούν» ή «περικυκλώνουν» την Ευρώπη και οι χρήστες των νοηματικά φορτισμένων λέξεων δεν μπαίνουν στον κόπο να μας εξηγήσουν γιατί συνιστά απειλή η ύπαρξη αλλόφυλων και αλλόθρησκων στις γειτονίες μας. Σε τούτη την ανιστόρητη ανακρίβεια δεν ξέρω αν μεγαλύτερη ευθύνη έχει η σκοπιμότητα ή η άγνοια, αλλά το αποτέλεσμα δεν αλλάζει. Και το αποτέλεσμα σε καιρούς γενικευμένου πολέμου (θα ήταν αστείο να υπο-

στηρίζει κανείς ότι πόλεμος γίνεται μόνο στο Ιράκ, παραδείγματος χάριν) κάθε άλλο παρά αντικείμενο ακαδημαϊκής ενασχόλησης για ανθρωπολόγους και ιστορικούς μπορεί να είναι.

Δεν χρειάζεται να έχει εντυφώσει κανείς στη μελέτη του παγκόσμιου πολιτισμού για να ξέρει ότι η άλγεβρα, η τριγωνομετρία, η αλχημεία (πρόδρομος της χημείας), οι αριθμοί που όλοι χρησιμοποιούμε σήμερα είναι δικές τους επινοήσεις. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς ιστορικός για να ξέρει ότι σε εποχές που η Ευρώπη ήταν βυθισμένη στο σκοτάδι της θεοκρατίας και της άγνοιας, ο αραβικός πολιτισμός μελετούσε και εξέλιξε επιστήμες όπως τα μαθηματικά, η αστρονομία, η γεωμετρία, η φιλοσοφία και ότι σε μεγάλο βαθμό στους Άραβες χρωστάμε τη διάσωση σημαντικού μέρους της αρχαιοελληνικής γραμματείας.

Είναι αλήθεια, βέβαια, πως μια διαδικασία που κράτησε πολλά χρόνια κατέστησε στις μέρες μας μεγάλα τμήματα του αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου δέσμια αποκρουστικών θρησκευτικών φονταμενταλισμών (και κάθε θρησκευτικός φονταμενταλισμός δεν μπορεί παρά να είναι αποκρουστικός). Είναι επίσης αλήθεια όμως πως ευθύνη σε μεγάλο βαθμό για αυτή την οπισθοδρόμηση του αραβικού κόσμου φέρουν κομμάτια του δυτικού κόσμου. Κατά πρώτο λόγο, γιατί το μακρινό 1499 μ.Χ. ο χριστιανός αρχιεπίσκοπος της Γρανάδας έκαψε όλα τα αραβικά έργα της ομώνυμης βιβλιοθήκης, στερώνοντας τον μουσουλμανικό κόσμο από μια ανεκτίμητη και δυσαναπλήρωτη πηγή γνώσεων. Κατά δεύτερο λόγο, γιατί η αποικιοκρατική πολιτική των Βρετανών στις αρχές του αιώνα και των Αμερικανών μετέπειτα αφενός μεν εξέθρεψε και ενίσχυσε παντοιο-

τρόπως πολλά σκοταδιστικά, αντιδραστικά ισλαμικά κινήματα εις βάρος των νεωτερικών εκφράσεων του αντιαποικιακού αγώνα (το παράδειγμα των Ταλιμπάν είναι σίγουρα το γνωστότερο αλλά όχι το μοναδικό) και αφετέρου γιατί η αποικιακή κτηνωδία των κατακτητών αναπόφευκτα τρέφει το αντίπαλο δέος του ισλαμικού φανατισμού, εφόσον αυτός παρουσιάζεται ως το μοναδικό ανάχωμα στην επελαύνουσα δυτική βαρβαρότητα.

Σίγουρα ο περιορισμένος χώρος αυτής της δημοσίευσης δεν προσφέρεται για να μιλήσει κανείς αναλυτικά για όλα αυτά. Κλείνοντας θα αρκεστώ σε μια σύντομη αναφορά στην μάλλον όχι ευρέως γνωστή περίπτωση του ριζοσπάστη Αφγανού Βασιλιά Αμανουλλάχ. Ο Αμανουλλάχ έχοντας κερδίσει το 1919 τους Βρετανούς, που από τότε εποφθαλμιούσαν το Αφγανιστάν, επιχείρησε να εκσυγχρονίσει το Αφγανιστάν. Προσπάθησε να προχωρήσει σε αγροτική μεταρρύθμιση, έβαλε μπρος στη σταδιακή κατάργηση του φερετζέ, προέτρεπε τους άντρες να φορούν δυτικά ρούχα και να σπουδάζουν στο εξωτερικό, καθιέρωσε μεικτά σχολεία ενώ η συνταγματική μεταρρύθμιση που προωθούσε προέβλεπε την καθολική ψηφοφορία για όλους τους ενήλικους, πράγμα που αν εφαρμοζόταν θα αποτελούσε την πρώτη συμμετοχή γυναικών σε εκλογές παγκοσμίως. Ο βρετανικός φιλελευθερισμός της εποχής φυσικά δεν μπορούσε να ανεχτεί τον εκσυγχρονιστή Βασιλιά που έθετε σε κίνδυνο την οικονομική και επεκτατική του βουλιμία. Υποκίνησε εσωτερικές, θρησκευτικές αναταραχές, εξαγόρασε κάποιους φυλάρχους και ανέτρεψε τον Αμανουλλάχ με στρατιωτικό πραξικόπημα το 1929, στερώντας τον μουσουλμανικό κόσμο από μια μοναδική ευκαιρία να

έχει διαφορετική εξέλιξη, σε περίπτωση που το πείραμα-Αμανουλλάχ στεφόταν με επιτυχία.